MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

FODOR, István
Universals of Language / A nyelv univerzáliái
***Eredeti közlés/Original publication*:**
Nyelvtudományi Közlemények, LXIX/2, 459–462. old.
***Elektronikus közlés/Electronic publication*:**
AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.002.462
Dátum/Date: 2017. október / October 30.
filename: fodoristvan_1967_recGreenberg
Az elektronikus közlést előkészítette
/The electronic publication prepared by:
B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd
Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document
FODOR, István: Universals of Language / A nyelv univerzáliái, *AHU MATT,* 2017, **pp 1–12. old.,** No. 000.002.462, http://afrikatudastar.hu
Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:
Közkönyvtárakban / In public libraries
Kulcsszavak/Key words
magyar Afrika-kutatás, könyvismertetés (*Universals of Language*, Second Edition, edited by Joseph H. Greenberg, 1961)
African studies in Hungary, book review (*Universals of Language*, Second Edition, edited by Joseph H. Greenberg, 1961)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC

SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages
* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration
* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

MEGJELENT! AFRIKAKUTATÁS MAGYARSZÁGON – első kötet c. tanulmánygyűjtemény (évkönyv), 2017, 640 old. (*AHU MATT Könyvek / Hagyományos Kultúrák a Mai Afrikában* sorozat, No. 4), kiadta: Afrikai Kutatási és Kiadási Program (AKKP), – Magyar Afrika Társaság, – ELTE BTK Történeti Intézet (Új és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék), – Mundus Novus Könyvek, Érd

A kötet nyomtatott megjelentetését a Szerencsejáték Zrt. támogatása tette lehetővé.

SZERENCSEJÁTÉK ZRT.

Október másodikán koraeste bemutatásra került a Makadám Mérnöki Klubban a Magyar Afrika Társaság által működtetett Magyar Afrika Tudástár könyvsorozatának (a Mundus Novus Könyvek Kft. gondozásában megjelenő AHU MATT Könyvek – *Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában*) nyolc új kötete. Így a néhány napja a nyomdából megérkezett *Afrikakutatás Magyarországon – első kötet (A 70 éves Biernaczky Szilárd Afrika Barátság-Kötete)*, amelyben 50 dolgozat kapott helyet, zömmel magyar, néhány esetben külföldi szerzők tollából. A tanulmánygyűjtemény méltán képviseli a tegnapi és mai hazai afrikanisztikát, de folyosókat nyit a nemzetközi tudományosság irányában is. Így például dolgozatot küldött az ünnepi kötetbe többek között a februárban 88 évesen elhunyt világhírű történész antropológus, Jan Vansina professzor, a „szóbeli történelemkutatás megteremtője" is. Tájékoztatás hangzott el továbbá a Magyar Afrika Tudás elektronikus könyvtár eddigi anyagát (október 29-i állapot: 2065 tétel, kb. 300 könyv, továbbá 1700-nál több tanulmány és dokumentum) bemutató kötetről (24 méltató írással és teljes bibliográfiával), amely ugyancsak nyomtatásban is kiadásra került az AHU elnöke, Balogh Sándor úr jóvoltából. A további hat kötet esetében, mivel azok csak elektronikusan jelentek meg eddig, a tájékoztatás képernyő segítségével történt. A bemutató résztvevői utóbb elismeréssel szóltak a sorozatot működtető társszerkesztők, B. Wallner Erika és Biernaczky Szilárd nagy szorgalommal és lelkesedéssel végzett, igen színvonalas és úttörőnek számító szakmai kiadói tevékenységéről. (További megjelent művek: az idejekorán elhunyt Füssi Nagy Géza, az AHU alapító tagja kötete: *Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában*. Összegyűjtött tanulmányok (opus posztumusz) --- Ferwagner Péter Ákos: *Történelem a Magreb országaiban*. Összegyűjtött tanulmányok --- Pénzes Tímea *Ghána ölelésében* (több mint utazási könyv) --- végül Biernaczky Szilárd: *Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról*. Tudománytörténeti vázlatok – 1. kötet). (*Globoport*)

UNIVERSALS OF LANGUAGE

Universals of Language, Second Edition, edited by Joseph H. Greenberg, Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961, Cambridge, Massachusetts and London, 1966, The M. I. T. Press, XXVII + 337 old.

FODOR, István

Nyelvtudományi Közlemények, LXIX/2, 459–462. old.

A nyelv egyetemes törvényeinek kérdése mindjobban tudományszakunk érdeklődési központjába kerül. Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy napjaink új kutatási területei szorosan összefonódnak a nyelvi „univerzáliák" problematikájával. Az egyes nyelvcsaládok összehasonlító vizsgálatán túlmenően általános törvényszerűségek feltárásán fáradozik végeredményben a nyelvi tipológia (erre a kötet több szerzője is rámutatott, sőt a nyelvi típus és a nyelvi univerzália szinte azonos voltát hangsúlyozta talán túlzott mértékben az 1. kiadás egy korábbi recenzense, B. A. Uspenskij, *Voprosy Jazykoznanija*, 1963/5: 115-130. old.), továbbá az összevető módszer és a gépi fordítás elmélete. Bár a kérdés vizsgálata csak napjainkban érett meg, nem új keletű. Amint a kötet egyik szerzője, H. M. Hoenigswald előadásából is kitűnik (30-33. old.) a nyelvtudomány egész történetében kimutatható az általános törvényszerűségek kutatásának igénye és igyekezete, csak korszakonként más-más szemlélet alapján közeledtek hozzá. A klasszikus görög *φύσει θέσει* vita, a Port Royal grammaire raisonné-ja, az újgrammatikus iskola elmélete a hangtörvényekről, Saussure posthumusz művének „A-t-il un point de vue panchronique" című e szempontból nem túl pozitív fejezete, Grammont *Traité de phonétique* (1933), Trubetzkoy *Grundzüge der Phonologie* (1939) című munkái mind a kérdés tisztázásához és egyes univerzáliák pontosabb megfogalmazásához vezettek. Mégis az újabb ilyen tárgyú tanulmányok közül B. W. és E. G. Aginsky cikke [The Importance of Language Universals, *Word* 4, (1948), 168 —172.1.] válthatta ki elsősorban azt

az általános érdeklődést, amely az ismertetett munka alcímében megnevezett konferencia megszervezéséhez, és annak anyagának közléséhez vezetett először 1963-ban. A vitaindító memorandumot (XV-XXVII. 1.) a szerkesztő Greenberg, továbbá James J. Jenkins és a nyelvpszichológus Chaules E. Osgood állította össze. Ismertetésünk a második, változatlan kiadás anyagára támaszkodik.

A tudományos konferencia előadói egyaránt foglalkoztak elméleti kérdésekkel és konkrét univerzáliák meghatározásával. Leginkább elméleti jellegűnek nevezhető Hoenigswald és R. Jakobson előadása, a legkonkrétabb Charles A. Ferguson és Greenberg beszámolója. Joseph B. Casagrande néprajzi, CH. E. Osgood pedig lélektani, azaz pszicholingvisztikai szempontból foglalkozott a nyelvi univerzáliák kutatásának fontosságával.

Ami az elméleti problémákat illeti, a tanácskozás mindegyik résztvevője megegyezett abban, hogy a nyelvnek vannak egyetemes törvényszerűségei. Ezek mind szinkronikus, mind diakronikus tekintetben kimutathatók, és megnyilvánulnak a nyelv valamennyi szintjében, tehát a hangrendszerben, a morfológiában, a szintaxisban, a szókincsben, illetőleg a nyelv szemantikájában. Az univerzáliák kimutatása és felállítása legkönnyebben a nyelvek szinkron rendszerében, és a nyelvi szintek közül a fonémaállományban végezhető el, leginkább problematikus viszont a diakronikus, továbbá a szemantikai univerzáliák meghatározása. Az előbbi kérdéssel foglalkozó Hoenigswald, az utóbbit tárgyaló Uriel Weinreich és Stephen Ullmann tanulmányai tehát inkább csak úttörő próbálkozások arra, hogy az ismert hatalmas tényanyagot az univerzáliák szemszögéből rendezzék.

Az univerzáliák ismeretelméleti jellegét tekintve az egész anyagon vörös fonálként vonul végig az a kérdés, vajon a nyelv egyetemes törvényei induktív vagy deduktív törvények-e. A kötet szerzői közül is többen hivatkoznak Bloomfield (*Language*, New York, 1933, 20 old.) azon kijelentésére, hogy az emberi nyelvre vonatkozólag csak az induktív úton szerzett általánosítások értékesek. A matematikai módszerek és a szimbolikus logika elveinek a nyelvtudományban való alkalmazása a deduktív törvények alkalmazásának is szükségszerűen helyt ad, habár az ilyen módon felállított törvényeknek csak akkor van reális értéke, ha a tapasztalati tények megerősítik őket (vö. azonban Satjmján ezzel ellentétes nézetét, amelyben a deduktív úton szerzett eredményéket az empirikus tények ellenére is igazaknak minősíti: *Voprosy Jazykoznanija*, 1965/5: 46. 1.).

A deduktív törvények felállításának formális eszköze az implikáció alkalmazása. Greenberg 45 általános törvényszerűséget állít fel beszámolójában, amelyet 30 különböző típusú és földrajzilag különböző területen beszélt nyelvek adatainak statisztikai összesítése alapján állapít meg főleg implikációs formában. Az implikáció itt a szimbolikus logika viszonyformájával azonos, tehát az az eset, amikor azt mondjuk: ha valamely nyelvben X jelen van, akkor Y is mindig megtalálható. Hadd soroljak fel mutatóul néhány egyetemes törvényt Greenberg tanulmányából: 3. Olyan nyelvek, amelyekben a verbum – subjectum–objectum szórend dominál, mindig prepozíciós jellegűek; 4. A véletlennél sokkal nagyobb gyakoriságban tartalmaznak posztpozíciókat azok a nyelvek, amelyekben a szórend: subjectum–objectum-verbum; 5. Ha egy túlnyomóan subjectum–objectum–verbum szórendű nyelvben a főnév megelőzi a tőle függő genitívuszt, a melléknév szintén a főnév után áll; 31. Ha akár az alany, akár a tárgy nemben egyezik az igével, akkor a melléknév is egyezik a főnévvel; 34. Egy nyelvben sincs triális, hacsak nincs duális, és egy nyelvben sincs duális, hacsak nincs plurális; 36. Ha valamely nyelvben megvan a genus kategóriája, mindig megvan a numerus kategóriája is; 37. Egy nyelvben sincs több genus megkülönböztetés a nem-egyes számban, mint az egyes számban; 45. Ha a névmás többes számában van genus megkülönböztetés, akkor az egyes számban is van.

Mindezekből végeredményben az tűnik ki, hogy az implikáció csak forma, hiszen a szabályok vagy nagyon is függnek a statisztikai adatoktól (pl. a 3. és 4. törvény, ahol a „dominál", „a véletlennél sokkal nagyobb gyakoriság" a szabály lényege), vagy pedig semmitmondó a törvény (36., 37., 45.). Greenberg maga is utal implikációs törvényeinek ilyen jellegére (73., 104—105. 1.).

Uspenskij, a munka korábbi recenzense (i. m.), még tovább megy Greenberg' próbálkozásán (és Weinreichén, akinek előadásáról még később beszélek), és a konferencián felállított egyetemes törvényeket a szimbolikus logika formális eszközeivel is felírja (néhány speciális kvantor alkalmazásával), de a szabályoknak az empirikus adatoktól függő valóságértékét természetesen ez nem változtatja meg. Hogy Greenberg törvényei mennyire függnek az empirikus úton szerzett tényektől, azt bizonyítja saját kiegészítő jegyzete (107. old.), amelyben az utólag kapott információk alapján az általam is idézett 3. törvényt mégsem tekinti kivételnélkülinek, ti. egy uto-azték nyelvcsaládba tartozó nyelvnek, a papagonak az adatai ellene szólnak. De

számos más ilyen példát lehetne még felhozni a korábban megállapított univerzáliák ellen szóló új, eddig ismeretlen nyelvi adatokról. Ladefoged (*A Phonetie Study of West African Languages*, Cambridge University Press. 1964, 24. old.) például hivatkozik a nyugat-afrikai igbira nyelvre, amelyben öt nazális mássalhangzó van szemben a négytagú orális zárhangsorral, holott Ferguson-nak a jelen kötetben szereplő tanulmánya szerint az alábbi univerzália állítható fel: az elsődleges nazális mássalhangzók száma sohasem lehet több, mint az orális zárhangoké. Ezért R. Jakobsonnal (268. old.) ellentétben úgy vélem, hogy az empirikus adatok minél tökéletesebb felmérése nélkül időálló és megbízható nyelvi univerzáliát sem lehet felállítani, végeredményben tehát Bloomfield idézett nézete továbbra is helytálló (nem beszélve az értekezlet több résztvevője által is említett triviális univerzáliákról, mint pl.: minden nyelv magánhangzókból és mássalhangzókból, fonémákból és morfémákból áll stb., amelyeknek azért egy más szemszögből nézve van jelentőségük; ezekre Hockett beszámolójának ismertetésekor még visszatérek). Greenberg kísérlete azért természetesen feltétlenül fontos és hasznos lépést jelent az univerzáliák felmérésében és összegyűjtésében, de csak ideiglenes érvényű lehet, hiszen a helyes indukció követelményeit alkalmazva, 30 nyelv adatainak alapulvétele még akkor sem elég, ha a kiválasztásban a szerző igyekezett eleget tenni a statisztikai reprezentáció követelményeinek.

A továbbiakban az egyes tanulmányok ismertetésére térek át.

Charles F. Hockett (The Problem of Universale in Language, 1—29. old.), aki maga személyesen nem vett részt a megbeszélésen, a nyelvi univerzáliák általános alapelveit tárgyalva az empirikus (általánosan elterjedt) törvényszerűségek fontosságát hangoztatja azzal az elfogadható megszorítással, hogy nem lehet minden nyelv statisztikai adataira építeni, hiszen például alig ismert vagy teljesen ismeretlen kihalt nyelvek is vannak, s ezért az induktív úton nyert adatokat megfelelően kell értékelni, és szükség szerint átértékelni (extrapolálni). Ő maga azoknak az egyetemes törvényeknek a felállításával foglalkozik, amelyek az emberi nyelvre általában jellemzőek, megkülönböztetve azt minden más élőlény közlési eszközétől. A szerző a maga korábbi gondolatait (*A Course in Modern Linguistics*, New York, 1959, a 64. 3. The Key Properties of Language című fejezet) fejleszti tovább, és megtoldja néhány újabb kritériummal. Bár egyes megállapításai szükségszerűen általánosak és közhelyszerűek (minden nyelv

hangokból, morfémákból, illetőleg szavakból és nyelvtani viszonyító eszközökből áll, minden nyelvben vannak névmások, tulajdonnevek stb.), az emberi nyelv kritériumainak felállítása terén kétségtelenül az ő megfogalmazása a legáltalánosabb, legegyetemesebb és a legalaposabb az eddigiekhez viszonyítva. Érdekes az a megállapítása (24–25. old.), amely szerint a fonémák maguk nem alkalmasak arra, hogy mint nyelvi egységek univerzáliák alapjául szolgáljanak, mert igen gyakran más nyelvi egységekkel (pl. a szótaggal) alkotnak nehezen elhatárolható egységet.

Henry M. Hoenigswald (Are There Universals of Linguistic Change?, 30–52. old.) a diakronikus univerzáliák elvi problémáit taglalja. Már említettem, hogy egyelőre aligha lehet ebben a tekintetben túlmenni az ismert tények néhány általános egységbefoglalásán. Ilyenre tesz kísérletet a szerző, amikor helyettesítési modellként (*replacement pattern*) foglalja össze mindazt a nyelvi változást, akár hangtani, akár lexikai természetűek, amikor egy új nyelvi jel vagy nyelvi egység lép a korábbi helyébe, tehát pl. a germán alapnyelvi *d* hang helyett a német *t,* az angolszász eredetű *inwit* helyett a mai angol *conscience.* Egy másik általános jelenség a nagyon is ellentmondásos és vitatható törekvés az új struktúra kialakítására (*target structure*).

Charles A. Ferguson (Assumptions about Nasals: A Sample Study in Phonological Universals, 53–60. old.) a nazális hangok meglétére és a többi hanghoz való viszonyára alapozva állít fel 15 egyetemes törvényszerűséget (1. fentebb).

Sol Saporta (Phoneme Distribution and Language Universals, 61–72. old.) is az univerzáliának és a nyelvi típusnak a szoros összefüggését hangsúlyozza, továbbá azt, hogy a nyelvet inkább a statisztikai, induktív törvényszerűségek jellemzik, és nem lehet csak egymástól függő törvényeket keresni a nyelvben.

Joseph H. Greenberg (Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements, 73–113. old.) tanulmányának elvi kérdéseiről már az előbb részletesebben beszéltem. Itt csak annyit, hogy az általa felállított szabályszerűségek mind az alaktan, mind a szintaxis köréből valók, és a szórendi kérdések W. Schmidt kutatásai nyomán igen jelentős szerepet kapnak bennük. Az első törvényt (Kijelentő mondatokban az uralkodó sorrend az, hogy az alany megelőzi a tárgyat), érdemesnek tartom bemutatni az általa felállított táblázatban, ti. itt a szóban forgó 30 nyelv szám-

szerű adata támasztja alá a szabályt a megfogalmazásnál is nagyobb részletezésben (77. old.):

	I	II	III
Po — A	0	1	6
Po — N	0	2	5
Pr — A	0	4	0
Pr — N	6	6	0

A rövidítések feloldása: I = verbum–subjectum–objectum sorrend, II = subjectum–verbum–objectum, III = subjectum–objectum–verbum; Po = posztpozíciók megléte (a prepozíciókkal szemben), Pr = prepozíciók megléte; A = a főnevet megelőző melléknév uralkodó szórendje, N = ennek ellenkezője.

Gbeenberg főbb típusokat próbál meghatározni azokból a nyelvekből, amelyekre az általa felállított univerzáliák vonatkoztathatók. Szerinte a prepozíció, a genitivusban álló főnév, amely követi a birtokot, a verbum–subjectum és verbum–objectum, valamint a főnevet követő melléknévi sorrend mind közvetlen vagy közvetett harmóniában van egymással. Az ezzel ellentétes harmóniatípusra jellemző a birtokot megelőző genitivus, a subjectum–verbum, objectum–verbum és a főnevet megelőző melléknév sorrendje, továbbá a posztpozíció megléte.

Greenbebg igen szellemes és átgondolt koncepciójának, mint már említettem, mégis az a legnagyobb hiányossága, hogy csupán harminc nyelv adataira van építve. Egyébként sem ártana, ha az egyes nyelvek specialistái részleteiben is megvizsgálnák Greenberg adatait. A magam részéről nem látom pl. kielégítőnek a 40. szabályszerűséget: Ha a melléknév követi a főnevet, akkor ő testesíti meg a névszó inflexiós jellemvonásait; ebben az esetben a főnév minden ilyen sajátosságot nélkülözhet. Ez a szabály főleg a baszk nyelv jellemvonásaira enged következtetni, és a szerző maga is ezt a nyelvet említi példának (95. old.), nehezen látom be azonban, hogy hogyan érvényesül a szabály pl. a szuahéli nyelvben, ahol a melléknév ugyancsak mindig követi a főnevet, ezzel szemben flexióról nem beszélhetünk, de mindenesetre az alaki sajátosságokat (névszói osztályrag) mind a főnév, mind a melléknév magában hordozza, ha a melléknév szuahéli eredetű *(mtu mkubwa* 'nagy ember' *watu walcubwa* 'nagy emberek'), de csak a főnév kap ragot, ha a melléknév idegen eredetű *(mtu tajiri* 'gazdag ember — *watu tajiri* 'gazdag emberek'). Ez a példa is azt bizonyítja, hogy

nyelvi univerzáliát csak széleskörű és megbízható tényanyag alapján lehet felállítani.

Wabben Cowgill (A Search for Universals in Indo-European Diachronie Morphology, 114–141. old.) a Sapir (*Language*, New York, 1921) nyomdokain járó J. H. Gbeenberg (*International Journal in American Linguistics* 26 [1960] 178–194. old.) morfológiai tipizáló módszerét követte és alkalmazta 14 indoeurópai nyelvre, négy nyelv adatait Gbeenberg táblázatából vévén át, 10 nyelv adatát pedig a módszer némi módosításával a saját számításai szerint állítván össze. A szerző a kapott mutatók alapján részben igazolva lát több olyan tendenciát és jellemvonást, amely nagyjából ismeretes volt (pl. a hettita nyelvnek viszonylag eltérő morfologikus alkata). A számszerű adatok viszont többek közt azt is megmutatják, hogy a szintézisnek az indoeurópai alapnyelvből kiinduló, egyre csökkenő tendenciája és növekvő analitikus jellege egyáltalán nem töretlen vonalú. Cowgill hangsúlyozta azonban, hogy az adatok gyakran ellentmondóak, és nem mindig lehet belőlük általános törvényszerűségekre következtetni. A szerző a számításoktól függetlenül az affixumok három fajtájának történeti fejlődéséről és elterjedéséről ad rövid áttekintést, azt a szabályszerűséget állítván fel ezzel, hogy minél nagyobb mérvű morfonologikus váltakozások tapasztalhatók a viszonyító morfémák közt, azok annál korábban keletkeztek.

Uriel Weinrich (On the Semantic Structure of Language, 142–216. old.) és Stephen Ullmann (Semantic Universals, 217–262. old.) egyaránt a jelentéstan általános törvényeivel foglalkoznak más-más nézőpontból kiindulva. Weinreich a (Carnap-féle) szimbolikus logika terminológiája és formális eszközei alapján vizsgálja a nyelv szókincsében és nyelvtani eszközeiben a jelentési kategóriák összefüggését a logikaiakkal, de ebben a vonatkozásban természetesen csak az alapelvekig jut el néhány illusztráló példa támogatásával, illetve a továbbhaladáshoz szükséges kérdéseket adja fel. A pragmatikus operátorok közé tartoznak az igei módok, az imerativus, a kérdés stb. Ebbe a témakörbe tartoznak a kérdőszavak, a kérdő partikulák stb. A kérdő névmások rendszerében igen gyakori a hiány, pl. az angolban a *wh-(what, which, why?* stb.) melléknévi formája hiányzik, s csak körülírással fejezhető ki *(what kind of?)*. A névmások másik csoportja kvantifikáló eszköz *(bármely, valamely, minden, semmilyen* stb.). A szókapcsolatok és mondatok szemantikájában (*combinatorial semantics*) Weinreich két jelkombinációs típust állapít meg: kapcsolódás

(*linking*) és illeszkedés (*nesting*). A kapcsolódás két jel egyszerű nyelvtani társulása, míg az illeszkedés két jel nem azonos szintű kapcsolata. Az elsőre példa a jelzős kapcsolat, a másikra a tárgyi és határozói szintagma. Ullmann e tanulmányában csak a szójelentés általános problematikájával foglalkozik főleg korábbi alapvető munkáinak (vö. pl. *Principles of Semantics*, Glasgow – Oxford, 1969) anyaga alapján. A szerző hangsúlyozza a nyelvenkénti szemantikai párhuzamok összeállításának fontosságát (238–240. old.).

Roman Jakobson (Implications of Language Universals for Linguistics, 263–278. old.) az implikációs jellegű törvények fontosságát emeli ki. Többek közt Greenberg elaborátumával kapcsolatban néhány konkrét ellenvetést tesz. Pl. hogy a szórendnek egyes nyelvekben, így az oroszban (tegyük hozzá, a magyarban is) stilisztikai szerepe van, ott tehát az általános sorrend (amely semleges stilisztikai hangulatú) a szöveg követelményeinek megfelelően változik, sőt ott a Greenberg által említett soha sem használt vagy csak ritkán előforduló verbum–objectum–subjectum, objectum–subjectum–verbum és objectum–verbum–subjectum sorrend is gyakran lehetséges.

Joseph H. Casagbande (Language Universals in Anthropological Perspectives, 279–298. old.) azért tartja fontosnak a nyelvi univerzáliák összegyűjtését, mert ezek az emberi művelődés egyetemes törvényeire is rávilágítanak. A dolgok természetéből következik, hogy elsősorban a szemantikai univerzáliák érdeklik a szélesebb értelemben vett antropológiát, de a többi nyelvi szint törvényszerűségeinek összeállítása sem érdektelen. A nyelv általános törvényszerűségeinek vizsgálatában feleletet várunk a Whorf-féle (tulajdonképpen Humboldttól eredő) koncepció érvényességének kérdésére, tehát, hogy vajon tényleg a különböző nyelvi struktúrák alakítják-e ki az emberi gondolkodás és világnézet különbségeit.

Charles E. Osgood (Language Universals and Psycholinguistics, 299–322. old.) 4 általános törvény felállításával próbálkozik, amely az implikáció legáltalánosabb formáját, a Zipf-féle gyakorisági törvényt és az 60 százalékos entrópia körüli ingadozás tapasztalatai tételeit foglalja magában, ő is szükségesnek látja a Whorf-féle nyelvi relativitás elméletének további ellenőrzését, amelyre vonatkozóan eddig ellentmondó eredményeket kaptunk a pszicholingvisztikai tesztek során. Különösen fontosnak tartja az Ullmann által vázolt szemantikai univerzáliák kutatását. A továbbiakban beszámol arról az illinoisi Institute of Communication Research által számos országban végzett

vizsgálatról, amely folytatása egy korábbi kutatásnak [Charles E. Osgood – George J. Suci – Percy H. Tannenbaum, The Measurement of Meaning, Univiversity of Illinois, 1957, ismertette Antal László Nyr. 82 (1958) 504–505. old.].